

هدیه به قاضی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق ایران

ایوب شافعی پور

کارشناس ارشد فقه و حقوق جزا

دباجه

دکتر محمد عادل ضیائی

دانشیار دانشکده الهیات دانشگاه تهران

سرشناسه	: شافعی پور، ایوب، ۱۳۶۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: هدیه به قاضی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق ایران / مولف ایوب شافعی پور؛ با دیباچه‌ای از محمدعادل ضیائی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۰ ص.
شابک	: 978-600-114-904-7
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۴۹.
موضوع	: رشوه (فقه) Bribery (Islamic law)
موضوع	: رشوه -- ایران Bribery -- Iran
موضوع	: قاضیان -- ایران Judges -- Iran
شماره افزوده	: ضیائی، محمدعادل، ۱۳۴۹ - مقدمه‌نویس
رده‌بندی کنگر	: ۱۳۹۷ ۴۲۵۴/۶ش BP۱۹۰/۶
رده‌بندی دی‌سی	: ۲۹۷/۳۷۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۱۲۶۱۰۷

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب نهی، حقوقی و مجموعه قوانین

تهران، خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان لبافی‌نژاد - جنب به خیابان دانشگاه - پلاک ۱۷۴ - واحد ۲

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۶۹۷۱۰۴۰

فروشگاه شماره ۱: میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت)، پلاک ۹۲، فن: ۶۶۹۵۵۹۱۰ - ۶۶۷۵۵۹۱۰

فروشگاه شماره ۲: خ انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید پراتی، دانشگاه حقوق دانشگاه آزاد،

طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی): ۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: WWW.Khorsandypub.com

هدیه به قاضی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق ایران

ایوب شافعی پور

چاپ اول: ۱۳۹۷ تیراژ: ۵۰ جلد قیمت: ۱۴۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-904-7

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۹۰۴-۷

دیاچه	۱۳
مقدمه	۱۷

فصل اول - مفاهیم و کلیات

بخش اول: مفهوم شناسی	۲۳
مفهوم هدیه و اقسام آن	۲۳
معنای هدیه	۲۳
اقسام هدیه و حکم آن	۲۶
۱. هدیه‌ی مکثی	۲۶
۲. هدیه‌ی مصانعه	۲۹
روایات	۳۰
۳. هدیه برای خدا	۳۳
۴. هدیه به قاضی	۳۳
الفاظ مرتبط با هدیه	۳۴
۱. رشوه	۳۴
مفهوم رشوه	۳۴
ارتباط هدیه و رشوه	۳۶
۲. هبه	۳۸
مفهوم هبه	۳۹
ارتباط هدیه و هبه	۴۰
۳. جعاله	۴۱
مفهوم جعاله	۴۱
ارتباط هدیه و جعاله	۴۲
۴. اجرت	۴۳
مفهوم اجرت	۴۳
۵. رزق	۴۴
مفهوم رزق	۴۴

- ۴۵..... ارتباط اجرت و رزق
- ۴۶..... ۶. سُحْت و غُلُول
- ۴۶..... مفهوم سُحْت و غُلُول
- ۴۸..... قاضی و الفاظ مرتبط با آن
- ۴۹..... ۱. قضاء
- ۵۰..... ۲. قاضی
- ۵۲..... ۳. حاکم
- ۵۳..... ۴. والی
- ۵۴..... ۵. کارمند (ال یف)
- ۵۵..... بخش دوم: حکم قضاء و ادلهی مشعیت آن
- ۵۶..... مشروعیت قضاء
- ۵۶..... ادلهی مشروعیت قضاء
- ۵۶..... ۱. قرآن کریم
- ۵۸..... ۲. روایات نبوی
- ۶۰..... ۳. اجماع
- ۶۰..... ۴. عقل
- ۶۰..... ۵. عرف
- ۶۱..... بخش سوم: شرایط تصدی منصب قضاء از منظر فقه اسلامی و حقوق ایران
- ۶۱..... شروط قاضی در فقه اسلامی
- ۶۱..... ۱. بلوغ
- ۶۲..... ۲. عقل
- ۶۲..... ۳. اسلام
- ۶۳..... ۴. عدالت
- ۶۴..... ۵. طهارت مولد (حلال زادگی)
- ۶۵..... ۶. مرد بودن
- ۶۶..... ۷. حریت
- ۶۷..... ۸. اجتهاد
- ۶۸..... ۹. شنوایی، بینایی، نطق

۶۸	۱۰. مصونیت از حد قذف
۶۹	شروط قاضی در حقوق ایران

۷۱	بخش چهارم: درآمدهای مالی قاضی
۷۱	۱. اخذ اجرت از بیت‌المال توسط قاضی در فقه اسلامی و حقوق ایران
۷۱	اخذ اجرت از بیت‌المال توسط قاضی در فقه اسلامی
۷۴	اخذ اجرت از بیت‌المال توسط قاضی در حقوق ایران
۷۴	۲. اخذ اجرت از متخاصمین (طرفین دعوا) توسط قاضی در فقه اسلامی و حقوق ایران
۷۵	اخذ اجرت از متخاصمین در فقه اسلامی
۷۷	۲. اصالة الإباحة
۷۸	اخذ اجرت از متخاصمین در حقوق ایران
۷۸	۳. اخذ هدیه از طرفین دعوا توسط قاضی
۷۹	۴. اخذ رشوه
۷۹	رشوه در فقه اسلامی
۷۹	۱. آیات قرآن
۸۰	۲. روایات
۸۰	۳. اجماع
۸۳	رشوه در قوانین ایران

فصل دوم - هدیه به قاضی در سعه مذهب اسلامی

۸۷	بخش اول: حکم کلی هدیه
۹۷	بخش دوم: حکم فقهی اعطای هدیه به قاضی و قبول توسط او
۹۷	۱. قائلین به حرمت مطلق
۹۹	دلایل قائلین به حرمت مطلق
۱۰۰	دلیل اول: روایت ابو حمید ساعدی و جریان شخص «أبولیثه»
۱۰۱	دلیل دوم: روایاتی مبنی بر حرام بودن هدایای حاکم، سلطان و والی
۱۰۲	دلیل سوم: روایت امام رضا (ع)
۱۰۳	دلیل چهارم: قول عمر بن عبدالعزیز
۱۰۳	دلیل پنجم: اجماع امت
۱۰۴	دلیل ششم: سد ذریعه
۱۰۴	جمع‌بندی و نقد ادله‌ی قائلین به حرمت مطلق هدیه‌ی قاضی

۱۰۵	۲. قائلین به جواز مطلق
۱۰۵	دلایل قائلین به جواز مطلق
۱۰۵	دلیل اول: صحت عقد هبه
۱۰۶	دلیل دوم: ضعف اخبار دال بر حرمت هدیه‌ی قاضی
۱۰۶	دلیل سوم: ضعف بودن روایت ابو حمید ساعدی
۱۰۷	دلیل چهارم: بیگانه بودن روایات دال بر حرمت هدیه‌ی عمال
۱۰۷	جمع‌بندی و نقد ادله‌ی قائلین به جواز مطلق هدیه‌ی قاضی
۱۰۸	۳. قائلین به کراه مطلق
۱۰۹	دلایل قائلین به کراهت مطلق
۱۰۹	جمع‌بندی و نقد ادله‌ی قائلین به کراهت مطلق هدیه‌ی قاضی
۱۰۹	۴. قائلین به تفصیل
۱۱۵	جمع‌بندی و نقد ادله‌ی قائلین به تفصیل
۱۱۶	بیان قول راجع
۱۱۷	خلاصه بحث حکم فقهی اعطای هدیه به قاضی و قبل توسط او
۱۲۰	بخش سوم: ضمان در هدیه‌ی قاضی از منظر فقه
۱۲۲	بخش چهارم: بیع محاباتی با قاضی از منظر فقه

فصل سوم- هدیه به قاضی در حقوق ایران

۱۲۹	بخش اول: مواد قانونی مربوط به رشوه و هدیه
۱۲۹	۱. ماده‌ی سوم قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام
۱۳۰	۲. ماده‌ی ۵۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵
۱۳۰	۳. رأی شماره ۷۸۵، مصوب ۱۳۱۷/۳/۳۱ شعبه ۲ دیوان عالی کشور
۱۳۱	۴. ماده‌ی ۳۹۸ و ۳۹۹ قانون دادرسی و کیفر ارتش، مصوب ۱۳۱۸
۱۳۳	بخش دوم: مقدار مال موضوع هدیه و رشوه
۱۳۳	۱. ماده‌ی سوم قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام
۱۳۴	۲. ماده‌ی ۱۱۸ قانون جرائم نیروهای مسلح
۱۳۴	۳. ماده‌ی ۵۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵

بخش سوم: رشوه غیر نقدی در قالب هدیه، بیع محاباتی و سند مالی	۱۳۷
بخش چهارم: سند پرداخت در هدیه و رشوه	۱۳۹
بخش پنجم: بیع محاباتی از نظر قوانین ایران	۱۴۱
بخش ششم: ضمان در هدیه و رشوه از نظر قانون	۱۴۳
بخش هفتم: حکم رشوه و هدیه در حالت اضطرار از نظر قوانین موضوعه ایران	۱۴۵
بخش هشتم: جمع بندی	۱۴۷
پیشنهاها	۱۴۸
منابع و مأخذ	۱۴۹

دیباجه

دستگاه قضا در هر حاکمیتی یکی از اجزای مهم آن به شمار می‌رود. در بیان اهمیت دستگاه قضا همان بس که اگر دستگاه قضا سالم باشد سلامت دیگر دستگاه‌ها را در پی خواهد داشت و فساد آن زمینه ساز فساد دیگر دستگاه‌ها را فراهم خواهد کرد.

رکن اصلی دستگاه قضا، قاضی است. در فقه اسلامی و حقوق موضوعه، قاضی فردی است که علاوه بر توانایی‌های تخصصی در حوزه، کاری خویش، باید واجد صفاتی دیگر از جمله تقوا و پاک‌دامنی، سلامت نفس و عدالت باشد. یکی از اموری که به ایجاد و پایداری این صفات کمک می‌کند تأمین مالی قضات و رفع نیازهای معیشتی آنان است تا زمینه‌های فساد و سوءاستفاده در آنان فراهم نگردد.

بنا به تصریح بسیاری از فقها و حقوق‌دانان، هدف اصلی قضا، تأمین عدالت است و بدین جهت ضروری است که قاضی به دور از هرگونه پیش‌داوری و به‌عرب‌گویی کاملاً غیرجانبدارانه و بی‌طرفانه بر مسند قضا نشسته و به حل و فصل دعاوی میان متخاصمین بپردازد.

یکی از مسائلی که می‌تواند رعایت عدالت میان دو طرف دعوا را تحت تأثیر قرار داده و به‌صورت جدی آن را دچار چالش کند دادن رشوه به قاضی است، به همین جهت است که دادن رشوه و قبول آن در تمامی مکاتب حقوقی و از جمله مکتب حقوقی اسلام مورد مذمت و نکوهش قرار گرفته و پذیرش آن از سوی قضات جرم و گناه تلقی شده است. روشن بودن حکم رشوه از یک سو و وجود افراد سودجو و متخلف از سوی دیگر باعث شده که گاه افرادی تحت عناوینی دیگر چون هدیه، بیع محاباتی، حق الزحمه، شیرینی و امثال آن‌ها عملاً اقدام به دادن رشوه به قضات نمایند گرچه از حیث صورت، نمی‌توان صراحتاً نام آن را رشوه نامید.

در عین حال هم باید توجه داشت که هم قاضی و هم خانواده‌ی او همانند سایر انسان‌ها، دارای احساسات و عواطف انسانی هستند و دوست دارند با اقوام، دوستان و آشنایان خویش مراوده و رفت‌وآمد داشته باشند، هدیه بدهند و هدیه بگیرند، آن‌ها را به منزل خود دعوت کنند و متقابلاً مهمان آن‌ها شوند، اما چنان که می‌دانیم چه‌بسا مراجعه کنندگان به دادگاه بعضاً همین افراد باشند و این ارتباط ممکن است ناخودآگاه بر امر قضا و داروی بی‌طرفانه قاضی اثرگذار باشد و موجب عدول از عدالتی شود که قاضی مأمور اجرای آن است؛ از طرفی قاضی و خانواده‌اش نیز بر حق طبیعی و خدادادی باید بتوانند همانند سایر آحاد جامعه با دیگران مراوده داشته باشند و از طرف دیگر - ساسیت شغلی و رعایت لزوم عدالت، این ارتباط معمول را از آن‌ها سلب می‌کند، پس چه باید کرد؟

وجود این سؤال‌ها و تأملات‌هایی از این دست، پژوهشگر فاضل، جناب آقای ایوب شافعی پور را بر آن داشته است که موضوع را در منظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار داده و ضمن بیان حالات مختلف هدیه دادن، حکم هر حال را مستند به ادله بیان کند. این جانب در خلال مطالعه‌ی این اثر، به وجاهت‌های مثبتی در آن دست‌یافتم که در آثار مشابه کمتر یافت می‌شود:

۱. از حیث فقهی یک پژوهش مقارن میان مذاهب اسلام و تاکید بر مذاهب پنج گانه حنفی، مالکی، شافعی، حنبلی و امامی است. البته گاه آرای مذاهب دیگر چون زیدیه و ظاهریه نیز مطرح شده است.

۲. این اثر یک پژوهش تطبیقی در حوزه فقه و حقوق است که مؤلف محترم کوشیده است احکام فقهی را با مقررات حقوق موضوعه ایران به‌ویژه در حوزه‌ی حقوق کیفری تطبیق دهد.

۳. مؤلف کتاب علاوه بر آن که از حیث جمع‌آوری آراء و نظریات، یک استقرای تقریباً تام انجام داده، در موارد زیادی به تجزیه و تحلیل مطالب پرداخته و با ذکر استدلال رأی راجح را بیان کرده است.

۴. شناخت و تسلط مؤلف کتاب بر منابع و متون اصیل فقهی و نیز منابع حقوقی سبب شده تا خواننده درک صحیحی از دیدگاه فقها و حقوق‌دانان از بحث هدیه به دست آورده و امکان

مقایسه‌ی دیدگاه‌ها را داشته باشد به‌ویژه آن‌که در کتاب، علاوه بر مثال‌های کلاسیک متون فقهی، از مثال‌های مبتلابه و امروزی نیز استفاده شده است.

۵. قوانین مرتبط با بحث، مورد بررسی قرار گرفته و ضمن بیان نکات اشکال، ضعف و کاستی، در پایان پیشنهادهایی برای اصلاح آن‌ها داده شده است.

با توجه به ویژگی‌های فوق، ضمن مفید یافتن این اثر، مطالعه‌ی آن را به علاقه‌مندان این حوزه توصیه می‌نمایم.

دکتر محمد عادل ضیائی
دانشیار دانشگاه تهران